

In memoriam

Marin Zaninović (1930–2022)

U Zagrebu je 2. prosinca 2022. u 93. godini života zauvijek sklopio svoje radoznale oči profesor Marin Zaninović, član Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu. I u visokoj životnoj dobi do kraja je bio bistrog uma i vedrog duha, veseo i komunikativan s onima koji bi ga posjetili i nazvali telefonom, pa je puno bolje reći da je zauvijek zaspao nego da je umro.

Rođen je 18. siječnja 1930. u Velom Grablju na otoku Hvaru u težačkoj obitelji. Tu je završio četverogodišnju osnovnu školu. Da bi došao u grad Hvar ili Starigrad, morao je pješačiti starom rimskom cestom koja je povezivala ta dva otočka grada, pa nije čudno da je o toj temi objavio svoj prvi znanstveni članak. Rođak mu je bio dominikanac i poznati muzikolog Antonin Zaninović, pa se na njegov savjet školovao u Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu na otoku Braču. Isto tako, često je morao putovati brodom između ta dva otoka i pomorstvo je ostavilo snažan dojam na mladog

učenika pa je sasvim jasno zašto je antičko pomorstvo bila važna tema u njegovom znanstvenom radu. Školovanje u Bolu bilo mu je dodatno teško, jer se Drugi svjetski rat prenio na Jugoslaviju. Sretna okolnost je bila ta da je u školskoj godini 1941./1942. u toj gimnaziji radio kao profesor latinskog i grčkog jezika i povijesti starog vijeka, Branimir Gabričević, kasnije jedan od vodećih znanstvenika u antičkoj arheologiji i epigrafiji u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Tada je Zaninović prvi put imao odnos s njime na relaciji učenik – nastavnik. U toj se gimnaziji nalazi mala arheološka zbirka i velika zbirka antičkog novca, pa je sve to utjecalo na Zaninovića da se zainteresira za doba stare Grčke i Rima. Stanje je postalo dosta teško poslije kapitulacije fašističke Italije kada je njemačka ratna mornarica zavladała dalmatinskom obalom i otocima. Tada je dio stanovništva iz Dalmacije, posebno s otoka Hvara, evakuiran u izbjeglički logor El Shatt u Egiptu. Ta je evakuacija zaobišla Zaninovića, pa je u šali znao reći da mu je tada promaklo besplatno vidjeti egipatske piramide. Poslije Drugog svjetskog rata, u komunističkoj Jugoslaviji, Dominikanska klasična gimnazija u Bolu izgubila je pravo javnosti i bila je pred zatvaranjem. Zbog toga je Zaninović više razrede završio u Klasičnoj gimnaziji u Splitu i maturirao 1950. godine. Iste je godine upisao studije arheologije u Arheološkom zavodu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Zaninović je pripadao trećoj generaciji studenata jednopredmetne arheologije u Zagrebu. Na prvoj godini studija predavao mu je ugledni profesor arheologije Viktor Hoffiller, koji je tada imao 73 godine. Iz diplomacije u Vatikanu upravo je u Zagreb bio došao B. Gabričević pa mu je predavao klasičnu arheologiju i antičku epigrafiju. Tako se nekadašnji gimnazijalac ponovno sreo sa svojim učiteljem, a učitelj je u novim okolnostima obrazovao mladog studenta. Prethistorijsku arheologiju Zaninoviću je predavao Vladimir Miroslavljević, a slavensku arheologiju Zdenko Vinski. Hoffillerovim odlaskom u mirovinu 1951. nastavu arheologije preuzeo je Grga Novak, profesor povijesti starog vijeka, inače rođeni Hvaranin. G. Novak je odmah uočio interes za arheologiju svoga mladog zemljaka i Zaninović je sa svojim profesorom i više studenata arheologije sudjelovao u prvoj sezoni arheoloških iskopavanja u Markovoj spilji na otoku Hvaru. Tada se Zaninović trajno vezao za Novaka koji mu je predavao i povijest starog vijeka. Kao gostujući i honorarni profesor Zaninoviću je još Josip Korošec predavao prethistorijsku i slavensku arheologiju. Dok je Zaninović bio apsolvant, Gabričević je napustio Zagreb, a nastavu klasične arheologije preuzeo je Duje Rendić-Miočević. Zaninović je već bio odlučio baviti se antičkim dobom pa je želio polagati klauzuru kod D. Rendića-Miočevića. Za pisanu klauzuru je dobio temu *Magna Graecia i njene veze s našim krajevima u antičko doba* i poslije usmenog ispita diplomirao je 1955. godine. Poslije toga je odslužio

vojni rok i oženio se s Marijom Ivčić, rodom iz Šibenika, koja je bila profesorica romanistike. U braku su bili 60 godina i imaju sina i kćerku.

Dogovorom i odlukom G. Novaka i D. Rendića-Miočevića Zaninović je 1957. postavljen za asistenta za klasičnu arheologiju na reorganiziranom Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Bio je 1961. na tečaju iz etruskologije i starih italskih kultura kod glasovitog profesora Massima Pallottina na Sveučilištu u Perugi. Pod mentorstvom Rendića-Miočevića izradio je i 1965. obranio disertaciju s naslovom *Delmati i njihova uloga u antičkom Iliriku*. U početku je, pod vodstvom Rendića-Miočevića držao proseminare iz opće arheologije. Od školske godine 1963./1964. samostalno je držao predmet *Uvod u arheologiju* sa seminarom, odnosno *Uvod u antičku arheologiju* od školske godine 1964./1965. Samostalnu nastavu iz antičke arheologije počeo je izvoditi od ljetnog semestra školske godine 1965./1966. U docenta je izabran 1966. pa mu je Rendić-Miočević od školske godine 1967./1968. prepustio nastavu klasične arheologije dok je potonji za sebe zadržao nastavu antičke provincijalne i starokršćanske arheologije i antičke epigrafije i numizmatike. Za izvanrednog profesora Zaninović je izabran 1974., a za redovitoga 1978. godine. U nastavi poslijediplomskog studija antičke arheologije predaje od samog početka 1966. godine. Odlaskom Rendića-Miočevića 1983. u mirovinu, Zaninović je preuzeo i nastavu antičke provincijalne i starokršćanske arheologije na preddiplomskom studiju i postao voditelj poslijediplomskog studija antičke arheologije.

Iako je u Zagrebu živio i radio preko 70 godina, Zaninović je cijeli život ostao vezan za svoj rodni otok. Tamo je provodio svaki godišnji odmor, tamo je terenski istraživao, tamo je poslije odlaska u mirovinu ljetovao. Poznao je svaki pedalj svoga otoka i svaki segment njegove prošlosti od neolitika do suvremenog doba. Svaki svoj dan izvan Hvara počinjao je tako što bi se prvo informirao kakvo je vrijeme i koja je temperatura na njegovom rodnom, inače najsunčanijem otoku na istočnoj jadranskoj obali. Ponosio se što je sin i potomak hvarskih težaka koji su obrađivali vinograde i maslinike još od grčkog doba, a najbolje im se odužio tako što je dokazao da je podjela zemljišta u Starigradskom polju na Hvaru izvorno grčka i kao takva najbolje očuvani grčki katastar na Mediteranu. Govorio je da je predgrčko ime Hvara, Pitijeja, očuvano u imenu sela Pitve i da to ime potvrđuje međaš na kojem na grčkom piše da je to zemlja Matija Pitejevog. Isticao je da hvarski težaci svoje neizostavno oruđe – kosir nazivaju *mahirom*, što je grčki relikv jer slični na grčki zakrivljeni mač *mahairu*. Bio je pravi Mediteranac i uživao je u vinu i hrani s maslinovim uljem. Zbog toga je tim temama i posvetio neke svoje zapažene članke.

Desetljećima je sudjelovao na arheološkim iskopavanjima koje su vodili G. Novak, V. Mirosavljević, D. Rendić-Miočević i M. Suić. Kao njihov najbliži suradnik tu je trošio svoju energiju. Zbog toga je rijetko vodio svoja iskopavanja. Pa i ta iskopavanja bila su na otoku Hvaru i osvijetlila su neke aspekte njegove antičke prošlosti – prvo iskopavanje unutar grčkog polisa Farosa uopće, iskopavanje prethistorijske gradine i grčke utvrde s megalitskim bedemima na Purkinom kuku iznad Farosa i rimske vile u Kupinoviku kod Dola. Uz to je desetljećima arheološki rekognoscirao svoj rodni otok i otkrio veći broj nalazišta. U Danilu kod Šibenika dugo je sudjelovao na iskopavanjima željeznodobnog delmatskog gradinskog naselja i rimskog municipija Rider koji je bio u podnožju. Pod tim je dojmom iznio teoriju da svi rimski gradovi i vojni logori na delmatskom području imaju svoje predrimske gradinske prethodnike u neposrednoj blizini.

S Centrom za balkanološka ispitivanja u Sarajevu počeo je surađivati vrlo brzo poslije utemeljenja ove institucije i ostvario je uspješnu i plodnu suradnju. D. Rendić-Miočević i M. Suić, prvi od tadašnje nekolicine članova Centra preporučili su Alojzu Bencu, osnivaču i direktoru Centra, Zaninovićevu disertaciju za objavu. Benac je prihvatio disertaciju za objavu, ali nije pristao da se objavi kao monografija. Naime, tada je Fanula Papazoglu pisala svoju monografiju *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba* i A. Benac je žarko želio da to bude prva knjiga Centra u seriji *Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*. Zbog toga je Zaninovićeva disertacija objavljena s naslovom *Ilirsko pleme Delmati u Godišnjaku Centra za balkanološka ispitivanja*, a zbog opsega prelomljena je u dva dijela u svescima za 1966. i 1967. godinu. To je djelo već desetljećima temeljna literatura o Delmatima u predrimsko i rimsko doba i Zaninović ju je 40 godina kasnije objavio kao zasebnu monografiju. Sudjelovao je na simpozijima o Ilirima koje je Centar organizirao, a na petom simpoziju pod naslovom *Duhovna kultura Ilira*, održanom u Herceg-Novom 1982., pročitao je i objavio referat *Štovanje Libera na istočnom Jadranu*. Bio je znanstveni recenzent kapitalne monografije *Bosna i Hercegovina u antičko doba* od Ive Bojanovskoga, koju je Centar objavio u seriji *Djela Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine*. Zbog tih i drugih zasluga Zaninović je u ljeto 1989. sasvim zasluženo izabran za člana Centra.

Profesora Benca je neizmjereno cijenio i poštivao o čemu svjedoči činjenica da je jedan od rijetkih koji je napisao priloge za sva tri zbornika radova koja su u rasponu od 26 godina Centar za balkanološka ispitivanja i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine objavili u Benčevu čast (prvi i treći u *Godišnjaku Centra za balkanološka ispitivanja*). Prva dva sintetska priloga su vezana za ekonomiju i prehrambene artikle – *Iliri i vinova loza* i *Sol u antici naše obale*. Treći prilog ima naslov *Mogorjelo od rimske vile do kastruma*. Benčevu smrt 1992. je također odmah popratio nekrologom u *Obavijestima Hrvatskog arheološkog društva*.

Vremenski okvir Zaninovićevog znanstvenog rada je antičko doba, a geografsko područje istočna jadranska obala i njezino zaleđe, a zatim područje rimskog Ilirika. On je u svome znanstvenom radu imao više glavnih tema: paleobalkanske etničke i političke zajednice (posebno Delmati, a zatim Liburni, Histri, Japodi, Ardijejci, ali i Pirusti, Breuci i Kelti) u protoantičko i rimsko doba, grčka kolonizacija istočne jadranske obale, antičko graditeljstvo, antička parcelacija zemljišta, antička povijest i topografija određenih užih područja, pomorstvo u antičko doba, antički kultovi, rimska vojska i osvajanje Ilirika, rimska ekonomija s posebnim obzirom na rustikalne vile, rimske komunikacije, a posebno latinska epigrafija. Svako od tih tema posvetio je od nekolicine do nekoliko desetaka studija, rasprava, referata i izvještaja na hrvatskom i nekoliko svjetskih jezika. Izbor svojih članaka dao je u zbirci *Od Helena do Hrvata* objavljenoj 1996. godine.

Studentima je predavao ležernim stilom poput turističkog ili muzejskog vodiča. Zvučalo je da je proučavanje i poznavanje antičkog doba jako jednostavno i lako. Komunikacija između njega i svakog studenta bila je izravna i prisna. Njegovi su se ispiti polagali poslije odslušane četvrte godine diplomskog studija, odnosno tada poslije apsolviranja. Studenti nisu njegove ispite morali polagati pred auditorijem, nego sami pred svojim profesorom. Također je predavao na poslijediplomskom studiju arheologije u Zagrebu, ali i na interdisciplinarnom poslijediplomskom studiju *Kulturna povijest istočnog Jadrana* u Dubrovniku. O njegovom pedagoškom radu na studiju arheologije najbolje svjedoče podaci da je bio mentor dvanaest doktorskih disertacija, deset magistarskih radova i nekoliko desetaka diplomskih radova. Zaninovića su svi studenti voljeli, a on je svakog svoga studenta dobro poznao i u njega imao povjerenje. Tako je meni kao svome studentu povjerio da u jeku rata u Bosni i Hercegovini pročitam njegov referat na znanstvenom skupu koji je krajem studenoga 1992. održan u Livnu povodom 1100. obljetnice prvog spomena Livna u pisanim izvorima. To sam sa zadovoljstvom i učinio.

Veliku pozornost dao je popularizaciji arheologije kao scenarist i voditelj mnogobrojnih dokumentarnih filmova za Televiziju Zagreb, odnosno Hrvatsku televiziju, i radijskih emisija te autor članaka u novinskim listovima. Tako je njegov lik postao poznat u javnosti, a arheologija postala pristupačna širokom krugu ljudi. (Usprkos tome državna Hrvatska radiotelevizija nije objavila vijest o njegovoj smrti, a kamoli priredila emisiju o njemu.) Preveo je s engleskog jezika i napisao predgovor za povijesni roman Daniela Manixa *Those about to die (Oni moraju umrijeti)* u kojem je opisan surovi život i smrt trkača u konjskim zapregama, retijarija, gladijatora i drugih robova i životinja u arenama u starom Rimu.

U teškom ratnom razdoblju i političkim okolnostima u Hrvatskoj, asistentica mu je 1993. postala, ali ne njegovom željom i voljom, Mirjana Sanader. Njegovim odlaskom u mirovinu 2000. ona ga je izravno naslijedila. Povodom odlaska u mirovinu Odsjek za arheologiju i Arheološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu posvetili su Zaninoviću svezak časopisa *Opuscula archaeologica* s mnogobrojnim priložima njegovih prijatelja, kolega i učenika. Broj ljudi koji su se odazvali da daju priloge u njegovu čast bio je veći nego što je taj svezak mogao obuhvatiti, a taj je broj svojim opsegom ionako nadmašio sve prethodne brojeve i poništio svoje izvorno deminutivno ime (lat. *opuscula* – djelca) tog časopisa.

Mirovina je bila samo formalna svojim nazivom i manjim novčanim iznosom, jer Zaninović uopće nije mirovao nego je nastavio marljivo znanstveno raditi narednih 20 godina. Usprkos tome, nije nikad proglašen profesorom emeritusom na zagrebačkom Sveučilištu, iako je kao gostujući profesor predavao na nekoliko sveučilišta izvan Hrvatske (Ljubljana, Strasbourg, Padova), što je jedan od uvjeta. Isto tako, iako je još 1988. bio izabran za člana-suradnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, a poslije preimenovanja u Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti bio je voditelj Odsjeka za arheologiju unutar te akademije, nije nikad izabran za njezinog izvanrednog ili redovitog člana. Sve to nije ga pokolebalo u radu. Krunu njegovog znanstvenog rada i njegovo životno djelo predstavlja opsežna luksuzna knjiga *Ilirski ratovi* koju je objavio u Zagrebu 2015. godine. U knjizi nije samo prikazao tri rata koje su Rimljani vodili protiv Ilirskog Kraljevstva, što bi se moglo zaključiti iz naslova, nego je prikazao sve ratove koje su Rimljani vodili na području koje je ušlo u sastav rimske provincije Ilirik u najvećem opsegu. Naime, Zaninović je do kraja ostao dosljedan mišljenju da se sve etničke zajednice koje su postupno ušle u sastav rimskog Ilirika mogu, usprkos velikim međusobnim razlikama, smatrati i nazivati kolektivnim imenom Iliri.

Marin Zaninović je dao velik doprinos antičkoj arheologiji i historiografiji antičkog doba, a posebno paleobalkanologiji i njegovo će ime i njegovo ukupno djelo sigurno dugo biti poznati i prisutni posebno u izdanjima Centra za balkanološka ispitivanja.

Darko Periša